

JOSEP MARIA CASASÚS

LA PERIODÍSTICA COM A EXPERIMENTACIÓ
DE LA NOVA RETÒRICA

És ben conegut el divorci que, des de la primèria de la modernitat, s'ha produït entre la teoria acadèmica i la pràctica professional en el camp del Periodisme, tal com s'ha esdevingut també, si fa o no fa, en el camp de la Medicina i en el del Drèt. Els universitaris que exerceixen la professió experimenten una realitat que molt sovint ignoren els estrictament acadèmics, professors i personal de recerca. Els que treballen com a professionals solen menysprear els plantejaments sistemàtics i especulatius dels acadèmics, les seves recerques i el seu discurs interpretatiu i de síntesi. Els acadèmics, per la seva banda, solen menystenir les condicions i els mecanismes de treball que determinen en bona part la naturalesa i les característiques dels actes professionals.

Aquestes diferències quedaren en evidència en el seminari que, a la Universitat Pompeu Fabra de Barcelona, va impartir el professor holandès Teun A. Van Dijk, amb motiu de les Jornades de Periodística del 1992. Ell aplica instruments purament ideològics, i per tant radicalment teòrics, a l'anàlisi del text. Dictaminava sobre les causes del resultat dels títols d'una primera pàgina de diari en funció d'una avaluació únicament política i intencional dels mòbils dels emissors. Els qui fem ensems teoria i pràctica entenem, en canvi, que abans d'emetre una diagnosi perlocutiva del text analitzat cal fer una anàlisi metòdica dels processos de construcció del text, determinar-ne la seva naturalesa i descriure les seves lleis. Uns processos, una naturalesa i unes lleis que no obeeixen tan sols a una voluntat política o a uns prejudicis ideològics sinó que venen configurats també per les

exigències materialistes del sistema de treball, per la infraestructura tecnològica i per molts altres factors industrials i comercials de naturalesa ben diversa (disseny, marketing, horaris laborals, distribució, competència).

Aquestes desavinences es poden superar, principalment i positivament, de dues maneres: amb la potenciació d'un professorat i d'uns investigadors que alhora practiquin la professió, o que, si més no, participin d'alguna manera en experiències de treball; i amb l'harmonització entre la recerca teòrica i les recerques empírica i aplicada, o, millor encara, entre el treball acadèmic i el treball professional.

En aquest darrer sentit, els avenços en matèria de ciència del text, a partir del mateix Teun A. Van Dijk (1), i el tomb que va donar la Retòrica a partir de Chaïm Perelman i Lucie Olbrechts-Tyteca (2), situen els estudis de Periodística en una posició privilegiada, de frontissa, entre els corrents acadèmics més renovadors en l'ampli camp del coneixement del discurs i la pràctica professional del periodisme.

En la bibliografia més recent sobre temes de Retòrica i Periodística hom hi troba aportacions remarcables per al coneixement o descripció de diversos fenòmens i problemes periodístics contemporanis. Així s'esdevé en obres com les de Bice Mortara Garavelli (3), Adolpe Nysenholc i Thomas Gergel (4), Walther von La Roche (5), i Manuel Maria Carrilho (6).

Retòrica i Periodística: la persuasió implícita

La Periodística és hereva de la Retòrica. Ho és, si més no, de la Retòrica de l'Argumentació, aquell vessant de la vella disciplina que recolza les seves regles atenent sobretot als efectes que el missatge causa en el públic receptor.

Els antiquíssims estudis de Retòrica, iniciats en el món clàssic fa més de dos mil anys, degeneraren a partir del segle XIX, com a conseqüència de pràctiques docents hipertrofiades per una casuística classificatòria excessiva, i per una preceptiva pedant i pervertida. En l'opinió pública dominant es va produir, com a conseqüència d'això, una identificació automàtica entre la paraula retòrica i els seus sentits pejoratius de declamació, formalisme, ostentació, engany i buidor.

El descrèdit modern d'aquella Retòrica Preceptiva va arrossegar a l'altra branca, la més noble, del gran tronc de la Retòrica, la de la Retòrica de l'Argumentació, fonamentada d'antuvi en la obra d'Aristòtil. Els estudis retòrics dels darrers cent cinquanta anys, centrats hipertròficament en els trops i figures com a recursos virtuosístics de l'autor, havien oblidat la necessitat de conèixer el receptor, tot i que el receptor fou la primera preocupació dels grans tractadistes clàssics de la matèria.

La Retòrica de l'Argumentació, recuperada des de fa no gaire més de trenta anys gràcies als treballs de Perelman y Olbrechts-Tyteca, s'havia empeltat, sense saber-ho, en el nou tronc de la Periodística. L'art del periodisme avançat, com l'art de la retòrica aristotèlica, és l'art de l'argumentació i de la recepció. La Periodística, doncs, és la Retòrica moderna.

La Periodística, com la Retòrica de l'Argumentació, cerca la persuasió de manera explícita o de manera implícita, de manera directa o indirecta. La Periodística, com la Retòrica, és l'organització d'un discurs que aspira a produir uns efectes persuasius entre les diverses menes de públic.

La persuasió retòrica no és una funció exclusiva del Periodisme d'Opinió. Cal dir que en qualsevol de les modalitats de gènere periodístic brollen manifestacions retòriques persuasives. En el Periodisme d'Opinió es produeixen estratègies de persuasió de manera directa i explícita. Hom escriu o parla per a convèncer al lector, a l'oient o telespectador respecte als arguments que exposa. En el Periodisme Informatiu es desplega en canvi una estratègia de persuasió implícita. Tots els textos informatius, totes les notícies sobre esdeveniments d'actualitat, envien devers el receptor un missatge persuasiu encobert, latent o tàcit: "Tot allò que expliquem amb aquest estil precís, concís, impersonal i distanciat és veritat. Vostè s'ho ha de creure perquè està escrit amb aquest registre aparentment neutral".

L'estil dels gèneres informatius està concebut amb l'objectiu de persuadir als receptors de que tot allò que contenen és veraç i autèntic. La manera d'assolir eficientment aquest objectiu és mitjançant l'estil aparentment asèptic i automàtic del discurs periodístic informatiu.

Perspectives retòriques sobre el Periodisme

Els vincles entre Retòrica i Periodística foren reconeguts per primer cop, en un llibre, per Heinrich Lausberg (1966), però per a conèixer perspectives de la Nova Retòrica i de la Teoria de l'Argumentació, que enllacen amb les del Periodisme, cal atendre als plantejaments de Chaïm Perelman i Lucie Olbrechts-Tyteca (1958), Roland Barthes (1966), Bice Mortara Garvelli (1988), i Manuel Maria Carrilho (1992).

Però respecte als diversos nivells o dimensions de la Retòrica que afecten al Periodisme cal tenir present diverses concepcions contemporànies, analitzades, justament, per Carrilho.

Una d'elles és la de Granger (1988), qui distingeix dos nivells en els efectes que cerca l'argumentació retòrica: el directe (cerca la comprensió de l'avaluació d'enunciats) i l'indirecte (cerca desvetllar una disposició propícia a la consideració d'una tesi). Aquest darrer nivell té dos vessants: l'afectiu (afecta als estats de l'ànim) i el cognitiu (afecta al coneixement). El periodisme d'opinió es mou en el nivell de l'argumentació o persuasió directa, i el periodisme informatiu en el de l'argumentació o persuasió indirecta, mitjançant solucions d'estil afectives (apel·lació als sentits, ritme, cadència, adequació a un públic ampli i heterogeni) i cognitives (precisió, claredat, concisió, agilitat, correcció gramatical).

Per la seva banda, Yoos (1988) distingeix entre una "retòrica de la crida", a la manera de Sant Tomàs d'Aquino (l'objectiu de l'argumentació és persuadir al receptor de que allò que diem és l'única veritat) i una "retòrica de la resposta", a la manera de Descartes (l'esforç de persuasió va dirigit a explicar els arguments sense que, aparentment, hom vulgui

convèncer als altres). En una primera aproximació a aquesta dicotomia des del camp de la Teoria del Periodisme sembla que la "retòrica de la crida" és la vinculada als gèneres d'opinió, mentre que la "retòrica de la resposta" és la vinculada als gèneres informatius. Però, encara que sembli paradoxal, hi ha peces del periodisme d'opinió que són properes a una "retòrica de la resposta" (determinats registres d'article editorial), mentre que el periodisme informatiu, en virtut de la persuasió indirecta, cau sovint en una "retòrica de la crida".

Finalment, el mateix Carrilho (1992) distingeix entre una "retòrica calenta" i una "retòrica freda". Al meu entendre, és una manera més de referir-se a aquesta oposició entre dues menes de concebre avui les funcions de la retòrica. Projectant aquesta perspectiva el Periodisme, tindrem, per una banda, la "retòrica calenta" o del periodisme d'opinió (retòrica directa, retòrica de la crida) i per l'altra, la "retòrica freda" o del periodisme informatiu (retòrica indirecta, retòrica de la resposta).

El progrés en els estudis de la Periodística, orientats tant a la recerca com a la docència de les assignatures de l'especialitat, haurà de recolzar en l'aprofundiment dels avenços que s'enregistren en aquest terreny compartit, cada cop més, amb els estudis de Nova Retòrica i de Teoria de l'Argumentació.

NOTES

1. Teun A. Van Dijk, *"La noticia como discurso"*. Barcelona, Paidós, 1990.
2. Chaïm Perelman, et Lucie Olbrechts-Tyteca, *"La Nouvelle Rhétorique/Traité de l'Argumentation"*. Paris, 1958.
3. Bice Mortara Garavelli, *"Manual de Retórica"*. Madrid, Cátedra, 1991.
4. Adolphe Nysenholc et Thomas Gergely, *"Information et persuasion. Argumenter"*. Bruxelles, De Boek Université, 1991.
5. Walther von La Roche, *"Einführung in den praktischen Journalismus"*. Munic-Leipzig, ist Verlag, 1991.
6. Manuel Maria Carrilho, *"Rhétoriques de la modernité"*. Paris, Presses Universitaires de France, 1992.